

Megyerendezés 1950-ben

Magyarországon a hagyományos közigazgatást 1949-ben szinte teljesen felszámolták, s helyette szovjet típusú igazgatást vezettek be. Még a terminológiák egy részét is átvették a nagy szovjet testvértől. Közigazgatás helyett az államigazgatás kifejezést használták, ami egyébként pontosan kifejezte, hogy már nem a „köz”, hanem az állam érdekében történik az igazgatás. A magyar tanács kifejezés pedig az orosz „szovjet” szó tükörfordítása volt. A tanácsrendszer bevezetését megelőzően hajtották végre azt a területrendezést, melynek során felszámolták a békeszerződések következtében keletkezett, határ menti csonka vármegyéket, és az addig működő 25 történelmi vármegyéből 19 megyét alakítottak ki – ezzel együtt a vármegye helyett bevezették a megye elnevezést.

A MEGYÉK

A megyék nevének, székhelyének és területének megállapítása tárgyában kiadott, 4.343/1949. (XII. 14.) M. T. sz. rendelet alapján Pest megyét Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területéből alakították ki. A megye székhelye Budapest lett. Ezzel Pest megye az ország harmadik legnagyobb területű, ugyanakkor központi fekvésénél és népességénél fogva a legjelentősebb megyéje lett. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részéből és Bács-Bodrog vármegye megmaradt területeiből alakították ki Bács-Kiskun megyét. Az ország legnagyobb megyéjét azonban továbbra is az északi és déli területek eltérő fejlődési tendenciái, kulturális hagyományainak különbözőségei jellemezték, valamint a két „régió” versengése szűkös anyagi forrásokért. Az újonnan kialakított megye székhelye Kecskemét lett, amelynek viszonylagos fejlődése feszültségekkel járt. Bács-Bodrog vármegye korábbi székhelye, Baja fejlesztése ezután háttérbe szorult.

Komárom megyét Esztergom-Komárom vármegye területéből hozták létre, de csatoltak hozzá területeket Veszprém és Fejér vármegyéből is. A megye székhelyévé a „klerikális” Esztergom helyett Tatabányát emelték. Az érseki székhelyet ezután évtizedekig diszkriminatív módon hátrányosan kezelték. Fejér megye kisebb módosításokkal megmaradt Székesfehérvár székhellyel. Nógrád megyét Nógrád-Hont vármegyéből és Heves vármegyéből alakították ki. Székhelyéül a „reakciós” Balassagyarmat helyett – mivel itt az 1945-ös választáson feltűnően kevesen szavaztak a Magyar Kommunista Pártra – Salgótarjánát választották.

Győr-Sopron megyét Győr-Moson és Sopron vármegyék területéből, valamint Vas vármegye egyes részeiből hozták

létre. Székhelye a megye legnagyobb városa, Győr lett. Veszprém megyét a róla leválasztott területekért Zala és Vas vármegye területéből kárpótolták. Székhelye Veszprém maradt. Zala megyét viszont elérte Rákosi Mátyás kicsinyes bosszúja, mivel az 1945. évi választásokon listavezetőként nem sikerült a mandátumhoz szükséges 12 ezer szavazatot megszereznie. „Némi segédletre” volt szüksége a hiányzó voksok megszerzéséhez, ezért Zala vármegyétől elvették a Balaton-part egy részét. Egy kis területet viszont kapott Vas és Somogy vármegyéből. Székhelye továbbra is Zalaegerszeg maradt. Somogy megye Veszprém vármegyétől Siófokot és más területeket s Tolnától is egy kis részt kapott. Székhelye Kaposvár. Baranya megye Somogy vármegyétől kapott egy kis területet. Székhelye hagyományos központja, Pécs.

Csongrád megye több változást is megélt. A megye területéhez csatolták Csanád-Arad-Torontál vármegye nyugati és központi részét, a megyeszékhely pedig a korábbi csongrádi Szentes, illetve a csanádi Makó helyett Hódmezővásárhely lett, hiszen Szeged – a Jugoszláviával szemben kiéleződött helyzet miatt – ekkor nem jöhetett szóba. Szeged 1962-ben kapta vissza megyeszékhelyi rangját. A délszláv állammal 1948-tól gyorsan romló kapcsolat miatt a térségben elmaradtak a beruházások is. Ez különösen Makót és Szegedet érintette kellemetlenül.

Békés megye Csanád-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyétől kapott területeket. Ezzel egy időben az 1700-as évektől központi szerepet játszó Gyuláról Békéscsabára helyezték át a megyeszékhelyet. A második világháború végén még többnemzetiségű megye fajúsi közösségeit erőteljesen megboly-

gatta a két legnépesebb helyi nemzetiiséget, a németet és a szlovákokat érintő kitelepítés, illetve lakosságcsere, amelynek során egész falvak néptelenedtek el.

Szolnok megyét Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéből, illetve Heves vármegye egyes részeiből alakították ki. Székhelye hagyományosan Szolnok. Hajdú-Bihar megyét Hajdú vármegyéből, továbbá Bihar vármegye nyugati és Szabolcs vármegye déli részeiből alakították ki. Székhelyéül természetesen kiálkozott a régió legnagyobb városa, Debrecen. Szabolcs-Szatmár megye Szatmár vármegye és Szabolcs vármegye egyes részeinek egyesítéséből jött létre. Székhelye Nyíregyháza.

Heves megyét Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből, Nógrád vármegyéből, Hont vármegyéből és Borsod-Gömör vármegyéből alakították ki. Székhelye történelmi központja, Eger maradt. Borsod-Abaúj-Zemplén megye létrehozása is nagyobb változásokat eredményezett. A történelmi Borsod vármegyéhez hozzásatolták Gömör és Kishont Trianonban Magyarországnak meghagyott részeit, majd 1950-ben hozzákapcsoltak három úgynevezett csonka vármegyét is: Abaúj-Tornát, Zemplén és Szabolcs vármegyét. Az így kialakított megye a második legnagyobb területi egység lett Bács-Kiskun megye után. Székhelye Miskolc. Ezt a megyét érintette leginkább az 1950-es évek erőltetett iparosítási politikája. Az iparosítást azonban nem követte megfelelő kolonizáció és lakásépítés. A dolgozók közül sokan ingáználni kényszerültek, miközben elmaradt a tömegközlekedés fejlesztése is.

A megyék összevonása után megszűntek a községi jogállású megyeszékhelyek (Berettyóújfalu, Mátészalka, Szikszó). A magyar közigazgatás történetében először minden megyeszékhely városi jogállású település lett. A megyeszékhely státuszukat elvesztő települések (Baja, Balassagyarmat, Berettyóújfalu, Esztergom, Gyula, Makó, Mátészalka, Sátoraljaújhely, Sopron, Szentes, Szikszó) sok tekintetben hátrányos helyzetbe kerültek, hiszen az állami beavatkozás révén az igazgatási központ fontos fejlesztési lehetőséggel járt együtt.

A 19 megyei tanács az államigazgatási hierarchia középső fokán álló szervek uniformizált szervezeti struktúráját kapta. A központi akaratot közvetítették az alájuk rendelt helyi tanácsok felé, s azok irányító, ellenőrző, felügyeleti szervei voltak. A megyei tanács döntött a helyi tanácsok pénzügyi ellátásáról, támogatásáról. A tanácstörvény koordi-

náló jogkörrel ruházta fel a megyei tanácsokat. Az államosítás ezt a hatáskört még tovább növelte, hiszen a helyi ipar, a mezőgazdaság döntő része, a kereskedelem, lakásgazdálkodás, egészségügy, oktatás, infrastruktúra és egyéb szolgáltatások döntő hányada az irányítása alá került.

A megyei tanácsok azért kaphattak ilyen széles jogkört, mert ahhoz túlságosan is nagyok voltak, hogy a helyi társadalom törekvéseinek érdekképviseletje legyenek, ahhoz viszont erőtlének, hogy igényt tarthassanak a központi hatalom funkcióinak decentralizálására. Így alkalmasnak bizonyultak a központi vezérlés, a centralizáció megvalósítására.

A VÁROSOK

Az 1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya és az első tanács törvény (1950. évi 7. sz. tvr.) megszüntette a törvényhatósági jogú város kategóriáját, s a városokat három kategóriába sorolta: 1. közvetlenül a Minisztertanács alá rendelt város, 2. közvetlenül a megyei tanács alá rendelt város, 3. a járási tanács alá rendelt város. E városkategóriák között jelentős különbségek voltak mind a népességszám, a gazdasági és területi fejlettség, a közigazgatási és szervezési funkciók, mind pedig az önkormányzati történeti hagyományok tekintetében. A tanács törvény

megszüntette a főváros autonómiáját, tulajdonától megfosztották, bevételi formáit államosították. Úgy tűnt, mintha Budapest lenne az ország 20. megyéje. A Fővárosi Tanács nevéből elhagyták a „fő” szót, és egyszerűen a Budapesti Városi Tanács nevet kapta. A megyéknek szánt összes rendelkezés Budapestre is vonatkozott.

A szovjet típusú diktatúrák településpolitikáját az urbanizáció és az erőteljes iparosítás jellemezte. Így a városokat támogatták a falvakkal szemben, hiszen a vidéki lakosságra mindig bizalmatlanul tekintettek, a városokban, különösen a lakótelepeken lakókat pedig jobban ellenőrizhetőnek, irányíthatóknak tartották. Mindezt azzal az ideológiával támasztották alá, hogy a szocialista társadalomban a munkásosztály az uralkodó osztály. A munkásság fele azonban falun élt és ingázásra kényszerült. Magyarországon az 1950-es évektől a városok erőltetett bővítése a szó nyugat-európai értelmében nem jelentett valódi városiasodást. A szocialista város létrejötté nem eredményezte a civil társadalom kiépülését, a városi önkormányzat kialakulását, a szabadságjogok bővülését, kamarák, önszervező körök, szakszervezetek, klubok, pártok, polgárőrség, egyházközségek szerveződését.

Valójában a városok helyett több tízezer, társadalmi gyökereit veszített

munkavállaló lakótelepe lett. A szocialista iparosítás során a beruházási javak szűkössége arra kényszerítette a településfejlesztés irányítóit, hogy a beruházásokat elsősorban a kiemelt, úgynevezett szocialista városokra koncentrálják. Az országos hatáskörű szervek (Országos Terhivatal, minisztériumok), illetve a megyei tanácsok döntöttek a meglévő pénzeszközök elosztásáról és jelölték ki a támogatandó települések körét. Közülük néhányat kifejezetten a mesterségesen telepített nehézipar tett várossá. Ezért alaprajzuk és arculatuk mérnöki tervsztalokon született és nem szerves fejlődés révén alakult ki.

A második tanács törvény 1954-ben bizonyos értelemben közelített a magyar városigazgatási hagyományokhoz. Kiemelte ugyanis Debrecen, Miskolc, Szeged városokat a megyei közigazgatás alól, és megyei jogú városokká nyilvánította őket. Az 1960-as évek derekától kezdtek megerősödni a másodlagos hatalmi központok, a megyeszékhelyek. Ettől kezdve a fejlesztési eszközöket megyékre bontva osztották szét az országos központokban, a további leosztás a megyék feladata lett. Ennek következtében a megyeszékhelyek kedvező pozícióba kerültek, s a hatvanas években és a nyolcvanas évek elején növekedni kezdtek olyan városok, mint Veszprém, Zalaegerszeg vagy Szekszárd. ♦